

A HIT ÉS A POLGÁRI ERÉNYEK CSALÁDERŐSÍTŐ SZEREPE¹

Egy család három generációjáról szól rövid előadásom, ami a 20. század középső évtizedeiben követi a vizsgált család életútját, elsősorban a családon belüli értékviszonyulásokat, értékkövetést. A kor, a második világháború utáni évek időszaka, nagy változást hozott a társadalom életében. Arról szeretnék röviden szólni, hogy ezeket a körülmények között hogyan élte meg ez a család.

Az első generáció – nagyszülők

Az igazoló bizottság 1945-ben nem igazolta egy alföldi kisvárosban XY ügyvédet, aki a két háború között, de azt megelőzően is aktív szerepet játszott a helyi és vármegyei közéletben. Első generációs értelmiségi volt. Hat holdas kisparaszti családból származott, ahol hét gyermek élt. Az egri jogakadémia félbehagyása után a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen szerezte jogi diplomáját. A végzés után szülőhelyén nyitott ügyvédi irodát. Végigharcolta az első világháború minden frontját, orosz hadifogságból csak 1920-ban tért haza. Szülőhelyén az iskolaszéknek, a levante mozgalomnak, az egyháztanácsnak volt a vezetője, a helyi újság szerkesztésében és a pártpolitikában meghatározó szerepet játszott. A II. világháború után internálták, nyugdíját megvonták. Házát államosították, a családot egy kuláknak minősített családhoz költöztették. Az Állami Gazdaság által lelakott házukat 1957-ben visszavásárolhatták. Ezt már nem érte meg, előtte elhunyt.

Értékrendjét jórészt még a paraszti világból hozott józan gyakorlatiasság, együttműködési készség, a tulajdon, különösen a földtulajdon felértékelése, a katolikus világnézet határozta meg, amely státuszváltása, értelmiségivé válása során kiegészült a tudás-tanulás, a művészetek, sport iránti fogékonysággal, erős közéleti szerepvállalás igényével. Felesége, a helyi vaskereskedő nyolcadik gyermeke, háztartásbeliként élte le életét.

A második generáció – a szülők generációja

Tanárnő lánya előbb az angolkisasszonyoknál szerzett tanítónői diplomát. Hosszú éveket tanított szülőhelyétől távoli településeken, majd szülővárosában kapott állást. Közben főiskolai tanári diplomát szerzett. Családot nem alapított. Sokat

* A szerző az MTA-SZTE Vallási Kultúrákutató Csoport vezetője.

¹ Az alábbi írás autoethnographián alapszik, a szerző saját élettapasztalatát fogalmazta meg.

utazott már a világháború előtt, s a világháború után is, oda, akkor és ahogyan azt a korabeli szocialista magyar rendeletek lehetővé tették. Úti élményeit tudatosan felhasználta a földrajz tanítása során.

Jogász fia még a II. világháború éveiben nősült, egy helyi tanítónőt vett feleségül. 1947-ben tért haza szovjet hadifogságból, s csak ezután tudta letenni az egyetemes bírói-ügyvédi vizsgát. Ezt követően ügyvédi irodát nyitott szülővárosában. Ám ekkor kezdődtek az ún. kulákperek, s a megnyomorított gazdák nem tudtak fizetni az ügyvédi képviselőtért, pedig az ekkor már háromgyermekes ügyvédnek a családját el kellett tartania. Ezért jogi képzettségét felhasználva előbb Kecskeméten, majd Szolnokon nagyvállalatoknál helyezkedett el jogtanácsosként, napi ingázással. 1956-ban közjegyzőként kapott alkalmazást. Az 1956-os forradalom után azonban eltávolították munkahelyéről. Ezután különböző térszabványokban dolgozott könyvelőként, miután elvégezte a mérlegképes könyvelői tanfolyamot, egészen nyugdíjba vonulásáig. 1956-ig öt gyermeke született, akik ekkor, az 1950-es, 1960-as és 1970-es években jártak általános iskolába, középiskolába, majd egyetemre, főiskolára.

Erről a családról szól tanulmányom, vagyis arról a kérdésről, hogy a szülők milyen elvek mentén rendezték életüket az 1940–70-es években, lényegében a létező szocializmus évtizedeiben.

A kettős nevelés keretei között – s mit kapott a harmadik generáció?

A család szerény körülmények között élt. A nagypapa miatt mind a szülők, mind pedig a gyerekek osztályidegennek számítottak. A tanítónő anyja mindig kategóriájának legalacsonyabb fizetését kapta. A pedagógus anyát és a gyerekeket gyakran megalázták főleg vallásgyakorlásuk miatt. A pedagógus gyermek nem járhatott iskolai hittanra. A tanítónő anyát pedig néhány évre eltiltották a templomba járástól is, választási lehetőség elé állítva. A család ezt a hátrányos helyzetet a helyi közéletben politizáló nagypapa miatt kapott büntetésként élte meg.

A gyerekek az abban az időben nem ritka, a hivatalos pedagógiai/politikai/ideológiai megítélésben negatívan feltüntetett „kettős nevelést” kapták. Ez azt jelentette, hogy az iskolában folyt a marxista ideológiai alapú nevelés, otthon pedig kapták a vallás-erkölcsi alapon álló családi nevelést és a másfajta világnézeti befolyást. Az otthoni nevelés hatásosságát felerősítette a saját gyermeki tapasztalat: a kiáltó ellentét a néprádió harsogott tömegpropaganda, az újsághírek és a nap mint nap megtapasztalt valóság között. Az 1956-ban felbomlott téveszt 1961-re erőszakkal újra összehozták. Megvert, megalázott idős emberekről jöttek a hírek, láttak összevert embereket, a szomszédságban megtapasztalták a tévesztbe be nem lépett, csereingatlanul megnyomorított gazda mindennapi életét, a közellátás nehézségeit. Találkoztak a településre kitelepített egykori horthysta katonatisztekkel, hivatalnokokkal, idős főnemes asszonyokkal, akik ún. IKKA-csomagokból

éltek. Látták az 1950-ben feloszlott szerzetesrendekből a településen maradt néhány idős atya kálváriáját.

A tágabb rokonságban, az unokatestvérek, valamint a helybeli ismerősök között is volt ún. „lapátos katona”, olyan fiatal, akiket ugyan bevonultattak tényleges katonai szolgálatra, de fegyvert nem adtak a kezébe, nehogy azt a „népi demokratikus államrend” ellen fordítsa, hanem csak lapátot, azaz munkaszolgálatosként foglalkoztatták. S voltak politikai okok miatt bebörtönzött, továbbtanulásukban meggátolt emberek. A rendszer tehát megmutatta igazi arcát. A világra mind nyitottabbá váló gyerekeknek nem volt nehéz különbséget tenni a jó és a rossz között.

Megtapasztalták azt is, hogy másként kell otthon és másként a nyilvánosság előtt beszélni. Némelykor szerencséjük volt, mert iskolai tanítóik és tanáraik között voltak együttérzők, főleg az anya miatt kollegiális alapon, mások azonban azt irigyelték, hogy mind az öt gyerek jó tanuló és jó sportoló volt, sőt az ifjúsági életben is szerepet vállaltak, azaz – körülményeik ellenére – sikeresek voltak. Jó tanulmányi eredményeiket azonban éppen nehéz helyzetük magyarázta: a közhelyes „teher alatt nő a pálma”. Több tanárnál ugyanis nekik mindig kétszer annyit kellett teljesíteni ahhoz, hogy jobb vagy jó jegyet kapjanak. Ám ez jó nevelő iskola volt, hiszen korán tudatosult a gyerekekben, hogy minden eredményért meg kell dolgozni, semmit sem adnak ingyen. Ezt a szülők példáján is láthatták, még akár a hivatást is otthagya, áldozatot kell vállalni az életért, hiszen élni kell, ez az élet parancsa. Megalkudni azonban nem szabad.

Egy idő után pedig még az irigy vagy rosszindulatú tanárokat is meggyőzte a teljesítmény mind a tanulmányi, mind pedig a sportversenyeken. Kénytelenek voltak a gyerekeket legalább is elfogadni.

A jó és rossz közti különbségtétel az 1960-as évek közepéig viszonylag jól is működött, mert a mindennapi tapasztalatban jól elválasztható volt a két kategória. Később, az 1963-as amnesztia után enyhébb módszerekre váltott Kádár-rendszerben, ezek a határok már cseppfolyósabbá váltak, nehezebb volt az eligazodás, ám a politikai-ideológiai szorítás is enyhült. A szigorú származási kategóriákat a továbbtanulás esetében kissé, fizikai dolgozó és értelmiségi kategóriákra enyhítették. Így nagyobb volt az esély az osztályidegen fiatalok továbbtanulására is. Mind az öt gyermek egyetemet, főiskolát végzett.

Az 1956 után létrehozott kommunista ifjúsági szervezetekben: kisdobos, úttörő, KISZ a gyerekek olyan keretet láttak, ami bizonyos aktivitásra, elsősorban sportolásra adott alkalmat, a maga helyén pedig a közéletiség gyakorlására. A gyerekek aktivitásának pedig tér kellett. A szülők ezt az aktivitást tolerálták. Ezt egészítette ki az egyházi keret. A templom azokban az években még tele volt. Ez lelkileg erősítőleg hatott kortárs gyerekekre, amit fokozott a szülők rendszeres templomlátogatása, azaz példamutatása. Az 1960-as években egy-két káplán részéről volt igény a fiatalokkal foglalkozni, de ezek a papok nem húzták sok ideig a településen. Elhelyezték őket. Egy rövid időre mégis ifjúsági templomi kórus alakult, amelynek működését az idősebb korosztály nagy szimpátiával követte.

A nagycsalád mint nevelési keret és gyakorlat – mit kapott még a harmadik generáció?

Egymás iránti tolerancia, az alkalmazkodás megtanulása, az idősebbek tisztelete, a kisebbek és a rászorulóknak segítése – mind családi példán alapszik. Ezt főleg a tanító édesanya példája szolgáltatta – tanítványai otthoni gondját is hazahozta, próbált segíteni tanáccsal, útmutatással. Sokan visszajártak hozzá később is. Sok tehetséges egyszerű gyerek biztatására tanult tovább. Ezt gyermekei látták, nap mint nap tapasztalták.

A helyben vagy más településen élő rokonság ismerete és a velük való kapcsolattartás része volt a mindennapoknak. Ez a rokoni kapcsolatok ápolásán túl a gyerekeknek világlátást is jelentett. A nehéz anyagi körülmények között is majdnem minden nyáron alkalom nyílt a gyerekek nyaraltatására egy-egy távolabb élő rokonnál, ha csak néhány napra is. Am ennél fontosabb példa volt az összetartás megtapasztalása: egy nagy rokonság fogott össze az államosítások miatt egy nyugdíjától elesett idős vállalkozó anyagi megsegítésére; unokahúgok és unokaöccsök adták össze forintjaikat, hogy a távol élő nagybácsit kisegítsék. Az akció szervezője a tanító anyja volt. Legalább 20 évig, a nagybácsi haláláig tartott ez az akció. Meg lehetett tapasztalni az összefogás hatékonyságát és kapcsolatokat erősítő hatását. Megtanulták az idősebbek tiszteletét.

A felnövekvő gyerekeknek ugyanúgy kellett segíteni otthon a koruknak megfelelő munkában, a szomszédság körében is.

A második világháború után újra meghúzott trianoni határok a rokonság egy részét Románia, Szovjetunió és Csehszlovákia polgárává tették. E tudat a gyerekekben is segítette kialakítani a rokonsági érzés mellett a magyar összetartozás tudatát, amit a ritka, de kölcsönös látogatások elmélyítettek. Sorsuk megismerése Kárpátalján, Erdélyben és a Felvidéken kialakította a szolidaritás érzését, amit erősítettek a családban megmaradt Magyar Cserkész című folyóirat számai, a kiadós esti családtörténeti beszélgetések.

Nevelési elvekből, példamutatásról – mit kapott még a harmadik generáció?

A szülők számára lehetett nehezebb megélni, hogy egy tisztességes polgári minimum jólétekből az 1950–1960-as években nehéz anyagi helyzetbe kerültek, a család mérete miatt is. A gyerekek számára azonban már ez volt az adottság. A szűkös anyagi körülmények között fontos volt a materiális javak (lakásberendezés, ruházat) megbecsülése. Nem okozott gondot, ha kisebb korukban megvarrt, stoppolt, foltozott ruhát viseltek. Kialakult egy olyan szemlélet, ami az anyagiak helyett a lelki értékeket (tudás, önfejlesztés, kitartás, megbízhatóság, hűség, stb.), valamint a szellemi értékeket, a tudást helyezte előtérbe.

Ez kifejlesztett egy olyan felelősség- és kötelességtudatot, ami szerint az élet Istentől kapott ajándék, ezért el kell tudni számolni vele. Magyarán jól és hasznosan kell kihasználni az ajándékba kapott időt a test és a lelek építésére. Kiváló szülői példa volt, hogyan lehet és kell felelősséggel dönteni sorsunk alakulása felől. Ők a háttérbe húzódot választották, de elveiket nem adták fel. Inkább vállalták a szerényebb életmódot és az ezzel járó felelősséget gyermekeikért és gyermekeik előtt.

A vallásgyakorlás, a rendszeres templomba járás magától értetődő volt csakúgy, mint az oltárszolgálat, a templomi kórusban éneklés. Az akkor még járó koldusok, ünnepet köszöntő cigányok egyike sem ment el üres tarisznyával.

A fizikai munka része volt a mindennapoknak. Nemcsak a házi munkában kellett részt venniük, hanem megismerték a mezőgazdasági munkák mindenfajta ágát részben családi keretben (akkor még volt pedagógus föld, kertgondozás, jószágvetés), részben pedig a szünidei nyári munkákban (téeszekben, erdészeten): kapálás, gyümölcszedés, őszi betakarítás. E nyarak barátságokat, közös élményeket hoztak kortársakkal. Megtanulták a munka becsületét, más munkájának megbecsülését, a ne okozz kár elvet.

Sport, természetjárás, szórakozás – mit kapott még a harmadik generáció?

A nagypapa kiváló atléta volt, ezért a két háború között a Levente-pálya (sport-pálya) igazgatója volt a Levente Egyesület élén. Az apa pedig kiváló úszó és pólós volt középiskolás szinten, nővére is jó úszó volt. Az apa és nővére sporteredményeiről a helyi sajtó is rendszeresen beszámolt. Ennek emlékét megőrizte a megmaradt szandolin, néhány elnyert érem és családi fénykép. Ezt a szellemet továbbadták a gyerekeknek is. Főleg a fiúk sportoltak aktívan. Egy időben akár több olyan sportágban is kipróbálták magukat, ami akkoriban a településen adott volt: az ún. négytusa (futás, távolugrás, magasugrás, kislabda dobás), kézilabda, futball, úszás, birkózás.

A szerzetesrendek feloszlata után a településen maradt, fizikai munkásként dolgozó, de a lelkipásztorkodásban is kisegítő szerzetes paptanár rendszeresen vitte a gyerekeket hegyvidéki túrákra, kerékpár túrákra. Bár a cserkészetnek még a neve sem hangzott el, de lényegében ennek szellemében formálták ezek az utak természetet és kultúrát szerető és ismerő emberré a gyerekeket.

A szórakozást első helyen az olvasás, második helyen a sport, harmadik helyen a kirándulás, természetismeret (sok bolyongás a határban), negyedik helyen a tánczene és iskolai bulik (nem volt sok) jelentették. A szakköri, sportköri munka is ide tartozott. És a kortárs baráti társasággal együtt töltött idő. Éveken keresztül fogadtak és látogattak egykorú kelet-német lányokat és fiúkat, ez igényelte a német nyelv megtanulását.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a család meg tudta őrizni – a szocialista társadalmi környezethez viszonyítva – sok mindenben alternatív életformáját. Ezzel hatalmas példát mutattak gyermekeiknek. A szülői példaadás tudva-tudattalanul hat. A legnagyobb, amit gyermekeiknek adhattak, egymás tisztelete, megbecsülése és látható szeretete volt. Az odaadást, az önmegvalósítás helyett a család szolgálatát. Az apa választott hivatásával hagyott fel, hogy családját eltarthassa. Ám ezt nem szenvedésként élte meg, hanem derűvel elfogadta. A közélettől azonban visszavonult. Az anya, bár elismert, kiváló pedagógus volt, tanítónőként semmilyen elismerést sem kapott, csak jóval nyugdíjba vonulása után, 2001-ben. Akkor a Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszttel tüntették ki.

Gyermekeik megtanulhatták az anyagiak előtt, ha nem is helyett a lelki és szellemi értékek megbecsülését, az önképzés fontosságát, az egymásért munkálkodás, a másik ember megsegítésének örömet. Az irodalom, a zene és a művészetek szeretetét. Az állandó munkálkodást, lehetőleg a másik ember, a közösség javára. Ez főleg anyai példamutatás volt. A harmónia minden napi gond és nehézség ellenére meghatározta a családi légkört.

Gyermekeiknek megadtak mindent, amit egy téveszítéssel és államosítással tönkretett vidéki kisvárosban megadható volt: hangszeres zenetanulást, idegennyelv tanulást, sportolási lehetőséget, utazást. Példát mutattak a hűségre az egyházhoz tartozásban, a szülőföld szeretetében, az elődök és ősök tiszteletében, a közösségépítésre, a szorgalomra és kitartásra. Megtanulhatták, hogy mindenért meg kell dolgozni, nincs eredmény befektetett munka nélkül. Minden jónak forrása pedig maga a Teremtő, aki megítél és akihez, Fia tanításához mérnünk kell mindig tettet és akinek az életet, a hétköznapi csodákat, a másik embert és a természet csodáit köszönhető.

Mindez homlokegyenest ellentétes volt a kor hivatalos nézeteivel és gyakorlatával: ekkor verték szét a kisváros társadalmát (gazdákat, kisiparosokat) úgy, hogy mind a mai napig nem tudott talpra állni. Az egyházat és a vallásos meggyőződést üldözték, tagjait, követőit másodrendű állampolgárnak tartották. Nem a szorgalom és tudás, a szakértelem, hanem a pártpolitikához és ideológiához való igazodás számított. A mutatott példa és átadott értékrend a felnövekvő gyermekeiket megtartotta a helyesnek tartott úton.